

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 378.4.016.784.9

DOI : <http://dx.doi.org/10.30970/vas.23.2022.12191>

ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Галина БЕНЬ

<https://orcid.org/0009-0009-5502-7589>

*Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра музичного мистецтва,
вул. Валова, 18, Львів, Україна, 79008
e-mail: galben@ukr.net*

Розглянуто проблему професійної підготовки майбутнього вчителя музики на уроках постановки голосу та запропоновано вокально-технічні прийоми, які застосовуються автором дослідження у практичній роботі зі студентами. Зазначено, що головним завданням цієї статті є висвітлення деяких вокально-технічних прийомів, які у своїй сукупності утворюють методи постановки голосу майбутнього вчителя музики. Оскільки процес формування елементів педагогічної майстерності вчителя музики відбувається поступово та з урахуванням індивідуального підходу до конкретного студента, то і прийоми повинні підбиратися як такі, які можуть принести найбільше користі на кожному етапі навчання та виховання студента. Основну увагу зосереджено на розкритті прийомів, які можна рекомендувати для роботи на початковому етапі побудови голосового апарату учня.

Ключові слова: вчитель музики, артикуляція, дикція, темп, вправи, скоромовка.

Постановка проблеми. Музично-педагогічна освіта як самостійна система, яка є елементом професійно-педагогічної освіти майбутнього вчителя музики, має свої особливості та специфіку. Головним питанням підготовки педагога-музиканта є підвищення його культурного рівня, художнього смаку, розширення музичного світогляду, ерудиції. Тому суттєвими напрямками в системі музично-педагогічної освіти стають: індивідуалізація навчання, формування власного стилю педагогічної діяльності. Одним із профілюючих у системі підготовки вчителя музики є навчальна дисципліна “Постановка голосу”, основною формою навчання якої є індивідуальне навчання. Саме така форма покликана більш повно взяти до уваги особливості розвитку студента – майбутнього вчителя музики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вокальної підготовки вчителя музики присвячено чимало посібників, методичних розробок та статей. Це праці Д. Огороднова, Р. Скульського, М. Сливоцького, В. Доронюка та ін. Формуються цілі збірки статей, присвячених питанням виховання професійних

кадрів викладачів музики та співу, зокрема: “Актуальні проблеми викладання музичних дисциплін у вищій школі” [9], “Культура – мистецтво – освіта”, “Естетика і практика мистецької освіти” [4] тощо. Частина статей, які входять до збірок, висвітлюють питання підготовки вчителя музики до вокально-педагогічної роботи в умовах загальноосвітніх шкіл та навчальних закладів музичного профілю; розкривають шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх вчителів у процесі їх вокальної підготовки. У численних наукових розробках висвітлюються питання творчої активності викладача (Ю. Бабанський, С. Сисоєва, М. Никандров), музично-психологічні аспекти педагогічної діяльності (О. Костюк, Б. Теплов, Т. Цигульська, С. Науменко), теоретико-методичні аспекти (А. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, А. Ковальов).

Усе це свідчить про підвищений інтерес до питань формування вокально-педагогічної творчості майбутнього вчителя музики, яка розвивається впродовж його дитячого, юнацького віку і вдосконалюється під час навчання у середньому та вищому навчальних закладах музичного профілю.

Основи вокально-педагогічного вміння майбутнього вчителя музики закладаються у процесі оволодіння власним голосом. Це питання потребує особливої уваги, оскільки, незважаючи на те, що діяльність учителя-вокаліста відрізняється від діяльності професійного співака рівнем підготовки до подальшої роботи, все ж вокальне вишколення дає можливість вчителю музики застосувати це вміння у його професійній діяльності з виховання підростаючого покоління.

Мета статті – висвітлення деяких вокально-технічних прийомів, які у своїй сукупності утворюють методи формування співацького звука і сприяють розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя музики.

Виклад основного матеріалу. Формування вчителя музики відбувається протягом багатьох років. Це копітка праця. Дати поштовх цьому процесу повинен викладач постановки голосу. Складність навчального процесу полягає у тому, що не кожен майбутній учитель музики має природні співацькі здібності, не кожен володіє комплексом відповідних якостей для професійної співацької діяльності. Іноді доводиться мати справу з дуже „сирим” голосовим матеріалом. Проте, як відомо, основне навантаження у вчителя музики в загальноосвітній школі припадає на голосовий апарат. Він повинен ілюструвати та вивчати твори (пісні) програмного матеріалу, влаштовувати музично-вокальні вечори, вести вокальні гуртки, працювати з хоровими колективами. Тому надзвичайно важливим для студента – майбутнього вчителя – є оволодіння вокальним мистецтвом, правилами режиму роботи та гігієни голосового апарату для того, щоб у майбутньому зберегти свій голос у робочій формі на тривалий час.

У процесі навчання великого значення набуває організація уроку постановки голосу, який повинен мати певну структуру. В понятті “структура” містяться три ознаки:

- з яких елементів (етапів) складається урок;
- послідовність, у якій ці етапи включаються в урок;
- взаємозв’язок цих елементів.

Відомо, що до загальних структурних елементів уроку входять:

- організація початку уроку;
- перевірка засвоєння вивченого;

- постановка мети і завдань нового уроку;
- пояснення;
- закріплення;
- повторення.

Отже, насамперед організуємо студента для заняття. Цікавимося його самопочуттям, спрямовуємо його увагу на роботу, нагадуємо про необхідність активного та бадьорого стану, намагаємося викликати психологічну готовність та бажання співати. Розпочинаючи роботу над вправами, визначаємо рівень їх засвоєння. Це стосується і виконання творів. На основі такого визначення вибудовується мета і завдання кожного конкретного уроку. Вкрай важливо, щоб усі завдання, які ставляться перед студентом, ніколи не перевищували його співацьких можливостей [5, с. 7, 8].

На уроках з постановки голосу поряд із формуванням співацьких навичок потрібно приділити належну увагу мовній діяльності майбутнього вчителя музики, яка займає більшу частину уроку. Слово вчителя повинно звучати виразно. Якщо слово “звучить”, то учні в класі його розуміють і переживають почуте. Оволодіння технікою мовлення потребує усвідомлення суті логічного мовлення, знання будови мовного апарату, особливостей звукотворення, опанування технікою фонаційного дихання, формування артикуляційної вимови, правильної дикції тощо. Щоб надати емоційно образному звучанню голосу на уроках музики, треба уміти розпоряджатися всім комплексом звукових компонентів живої музики мови: ритмомелодикою інтонації, градаціями темпу, ритму, різноманітністю тембрових барв голосу.

Оволодінню технікою мовлення сприяє систематичне виконання вправ з “артикуляційної гімнастики”, яку ми пропонуємо своїм студентам. Рухи активних органів мовлення – язика, губ, нижньої щелепи м’якого піднебіння – піддаються контролю. “Артикуляційна гімнастика” виконується без участі голосу й має на меті перевірку тих рухів, які необхідні за утворення голосних і приголосних. Артикуляційні вправи потрібно виконувати ритмічно, під мислену команду – на “один”, “два”, “три” ... Рухи артикуляційних органів можна контролювати за допомогою дзеркалаця.

1. Опускання і піднімання нижньої щелепи. Голову тримати прямо. Щелепа опускається вниз без жодного напруження м’яко і плавно, ніби відходить сама собою. Рот відкривається як при беззвучній вимові “а”. Язик лежить вільно, торкаючись нижніх передніх зубів. Темп не швидкий, дихання довільне. На рахунок “один” – рот розкривається, “два” – пауза, “три” – рот закривається. Повторити три–чотири рази.

2. Прикус. Поперемінно перекривати нижніми передніми зубами верхні зуби і, навпаки, верхніми – нижні.

3. Рух нижньої щелепи вперед і назад. Рот напіввідкритий. Щелепа поштовхом висувається вперед і плавно відтягається назад. При рухові щелепи вперед – вдих, при рухові назад – видих. Темп повільний. Повторити два–три рази.

4. Рух щелепи убік. При розкритому роті повільно, обережно повертати нижню щелепу спершу назад, а відтак поперемінно ліворуч і праворуч. Уникати різких рухів. Повороти щелепи повторювати два–три рази.

5. Кругові рухи щелепи. Опущеною нижньою щелепою відтворити кругообертальні рухи праворуч і ліворуч. Вправу повторити два–три рази.

6. Поперемінне піднімання і опускання куточків стуленого рота. Дихання через ніс. Щелепи зімкнуті. Вдих – губи розтягуються у боки, куточки рота піднімаються вгору, стуленими губами формується усмішка. Видих – усмішка зникає. Вдих – куточки рота опускаються вниз, як під час плачу.

7. Рухи язика при замкненому роті. Зуби трохи розімкнені. Кінчик язика загнути вгору і назад аж до м'якого піднебіння. Тим же шляхом повільно притягувати кінчик язика вперед і вниз до дна рота під нижніми зубами. Вправу повторити два–три рази.

8. Бічні рухи язика всередині рота. Не розтягуючи губ, зуби трохи розімкнуті. Енергійно повертаючи в роті язик то ліворуч, то праворуч, кінчиком випинати зсередини по черзі ліву і праву щоки. Вправу повторити три–чотири рази.

9. Піднімання і опускання м'якого піднебіння. Рот широко розкрити, ненапружений язик укласти плоско, торкаючись його кінчиком нижніх зубів. Корінь язика опущений, як при позіханні. Затримати подих і напруженням та розслабленням м'язів піднімати вгору й опускати вниз м'яке піднебіння з маленьким язичком. Рухів м'якого піднебіння можна досягти іншим способом. Повільно й глибоко вдихнути повітря через ніс при розкритому роті. М'яке піднебіння в цей час розслаблюється і опускається вниз. Видихнути повітря через ніс. Повторити вправу, затуливши пальцями ніздрі й вдихнувши повітря через рот. М'яке піднебіння при цьому, напружившись, піднімається вгору. Видихнути повітря через рот. Вправу повторити два–три рази.

10. Вдих через рот, видих через ніс. Затуливши пальцями ніздрі, повільно вдихнути повітря через широко розкритий рот. М'яке піднебіння при цьому піднято вгору. Вдихнувши, рота закрити й видихнути повітря через ніс. М'яке піднебіння з маленьким язичком, розслабившись, опуститься донизу. Повторити вдих і видих два–три рази.

11. Рухи м'якого піднебіння при відкритому роті. Рот широко відкрити, нижню щелепу опустити. Вдихнути і видихнути повітря через ніс. М'яке піднебіння при цьому опущене, м'язи його не напружені. Не затуляючи ніздрі, вдихнути і видихнути повітря через рот. М'язи м'якого піднебіння напружившись, піднімуть завіску м'яким язичком угору. Рухи м'язового піднебіння у цій вправі можна спостерігати в дзеркальці. Вправу повторити два–три рази.

Вище наведені вправи автор статті успішно використовує в індивідуальній роботі зі студентами свого класу.

Дикція – ввічливість того, хто виступає, – говорять французи. Дикційна чіткість є водночас необхідним технічним засобом і художнім компонентом словесної дії. Адже разом із зовнішністю, одягом, манерами характеризує вчителя ще й спосіб мовлення: недбала чи карбована мова; млява чи енергійність артикуляції; уповільнений чи пришвидшений темп мови; плавний чи строкатий ритм; дзвінкий чи глухий голос.

Чіткість дикції залежить від точності артикуляції кожного звука та виразності звукосполучень у словах та фразах. Потрібна певна тренуваність мовного слуху, щоб правильно оцінювати і контролювати окремі звукові елементи живої усної мови. У живій мові артикуляційні рухи повністю автоматизовані. В процесі мовлення положення мовних органів змінюється з великою швидкістю.

Виробленню чіткої дикції сприяє праця над скоромовками. Як жанр народної творчості – це жартівливі народні примовки, при мовленні яких у швидкому темпі

язик плутається і слова мимоволі кумедно перекручуються. Це можуть бути фрази з повторенням якихось важких для вимовляння словосполучень, нісенітниць тощо.

Чіткість дикції досягається тільки у тому разі, коли швидкий темп мовлення не знижує виразності й розбірливості, правильного звучання кожного слова. Тому скоромовка водночас повинна бути і “чистомовкою”. Працюючи над певними словесними послідовностями, не варто намагатися одразу проказувати текст у швидкому темпі. Для того, щоб жартівливі фрази звучали невимушено, весело й легко, спершу треба усвідомити їх зміст, відчутти органічну природу їх гумору, розібратися в характері кумедного висловлювання (часом навмисне безглуздо покрученого, як у нісенітницях), яскраво уявити собі, ким, кому, з якою метою і в яких обставинах можуть бути сказані ці слова. Текст повинен мати досконале технічне опрацювання.

Потрібно розпочинати з дуже повільного темпу, в разі потреби вдатися до скандування, чіткого відтворення кожного слова. Незручні для вимови словосполучення на стику приголосних вимовляти особливо старанно. Коли всі артикуляційні труднощі вимови будуть подолані в уповільненому темпі, можна поступово пришвидшувати темп, аж до найшвидшого промовляння.

Пропонуємо такі скоромовки (подаються в порядку ускладнення):

- *Наша верба найрозлоговіша, найкорчоломакуватіша.*
- *Ходить перепел між переполукітками зі своїми перепеленятами.*
- *Був собі Карпо Карпович Полікарпович та розполукарпився на маленькі полукарпенята.*
- *Був собі цебр та переполуцеберився на маленькі полуцеберенята.*
- *Була собі макітра та переполумакітрилася на маленькі переполумакітреньята.*
- *Стоїть піп на копі, ковпак на попі, копа під попом, піп під ковпаком.*
- *Прійшов Прокіп – кипить окріп, пішов Прокіп – кипить окріп; як при Прокопові кипить окріп, так і без Прокопа кипить окріп.*
- *Прійшов хтось, та взяв щось, та пішов туди, не знаю куди, а я за ним, та не знаю за ким.*
- *Микито, чи це ти, чи це не ти?*
- *Наш полковник полковникував, поки виполковникувався.*
- *Кріт кротові говорив: „Вчора я зробив добро – для братів кротів прорив попід річкою метро”.*
- *Це було за царя Горошка, як було землі трошка, як пічки салом топили, а соломою вогонь тушили.*
- *Єва – малює, Єва – співає, Єва – танцює і вишиває, страви готує, брата годує, підлогу мие, – все Єва вміє.*
- *Сорока пісеньку стрекоче і сорочки синочку строчить, а син сидить на скатертині і сорочки складає в скрині.*
- *Курличі курличуть, курличаток кличуть: „Курли-курли, курличенька, до річеньки, до річеньки”.*
- *Наша перепеличка мала й невеличка, під полукіпком розніпадьомкалася.*
- *Курка скакала – тин поламала, сусіди почули – попові сказали, а піп з печі побив плечі, попадає з груби – побила груди, дитина з колиски – побила стиски, а баран з-під лави – дитину рогами – цить, не плач, спече мати калач, медом помаже, тобі покаже, а сама з’їсть.*

• *Не той, товариші, товаришу товариш, хто при товаришах товаришу товариш, а той товариш, товаришу товариш, хто й без товаришів, товаришу товариш.*

• *Наш паламар усіх паламарів перепаламарив, нашого паламаря ні один паламар не перепаламарить, не перевипаламарить.*

Сповідуючи вокально-педагогічні принципи професора Львівської вокальної школи Остапа Дарчука, в якого навчалась, використовуючи його поради, автор статті у своїй роботі надає великого значення музично-вокальному читанню на мовній опорі, на “характері звука” в резонансовому пункті та в певному ритмі й темпі. Таке читання виробляє у співака – майбутнього вчителя музики – чітку, ясну дикцію, сприяє однорідності звучання голосу, доброму випромінюванню, летючості звука. При цьому необхідно прагнути найбільш повного передання значення кожного слова, змісту твору загалом. Також застосовується музично-вокальна декламація – технічний прийом вокально-творчої вимови слів з усіма їхніми граматичними та логічними акцентами, виявленням емоцій, які містяться в них.

Для постановки голосу важливо усвідомлювати роль дихання, опановуючи основні різновиди його управління (розмовляти, читати вірші, доповіді та ін.). У роботі запропоновано низку вправ для “дихальної гімнастики”.

Вправи на оволодіння беззвучним вдихом і видихом у положенні стоячи проробляють так:

1. Спокійно, повільно вдихнути через ніс, стежачи за розширенням нижньої частини грудної клітки і одночасно скороченням діафрагми; верхня стінка живота трохи випинається. Не слід вдихати повітря до крайньої можливості – повинна залишатися змога додаткового добирання резервного повітря.

2. Вдихнувши, на мить затримати грудну клітку розширеною.

3. Плавно, повільно видихати повітря, не допускаючи різкого спадання ребер і швидкого розслаблення діафрагми.

4. Після засвоєння беззвучних дихальних вправ потрібно переходити до сполучення видиху зі словом. Зручним переходом до голосних вправ стає лічба в голос на продовженому видиху. Проробляють вправу так: вдихання таке саме, як і в попередній вправі, затримка на мить перед видихом, і на видиху – неголосне і неквапне рахування: один, два, три, і т. д. Голос має звучати виразно і чисто. Спершу контролем є лічба до 10-ти, надалі тривалість видиху поступово продовжується до 15–20-ти.

5. Продовженням дихальної гімнастики є лічба вголос, а потім і промовляння приказок, прислів'їв, скоромовок, віршів – у різних комбінаціях, у поєднанні з рухом, бігом, грою з м'ячем. Тренуванню плавного видиху сприяє гра різного звуконаслідування: “джміль”, “бджола”, “комар” і т. д.

Засвоєння правильного мовного дихання згодом дедалі ширше сполучається з працею над постановкою голосу.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладений вище матеріал, варто зазначити, що головним завданням цієї статті є висвітлення деяких вокально-технічних прийомів, які у своїй сукупності утворюють методи постановки голосу майбутнього вчителя музики. Оскільки процес формування елементів педагогічної майстерності вчителя музики відбувається поступово та з урахуванням індивідуального підходу до конкретного студента, то і прийоми повинні підбиратися як такі, які можуть

принести найбільше користі на кожному етапі навчання та виховання студента. Тому у дослідженні основну увагу зосереджено на розкритті прийомів, які можна рекомендувати для роботи на початковому етапі побудови голосового апарату учня.

Запропоновані прийоми автор статті широко застосовує у її педагогічній роботі з виховання майбутнього вчителя музики.

Список використаної літератури

1. Бабич М. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка. Київ : Академвидав, 2001. 576 с.
3. Жишкович М. Основи вокально-педагогічних навичок : методичні рекомендації. Львів, 2007. 44 с.
4. Жишкович М. Особливості формування педагогічних навичок у студента-вокаліста. Естетика і практика мистецької освіти : зб. статей. Київ ; Львів : Сполом, 2008. С. 152–161.
5. Жишкович М. А., Бень Г. Л. Вокально-педагогічні принципи та виконавські поради Остапа Дарчука і Марії Сіверіної : методичні рекомендації для викладачів та студентів музично-педагогічних закладів. Львів, 2008. 30 с.
6. Лабунець В. Музично-естетичне виховання і сучасні вимоги до майбутнього вчителя музики. Актуальні проблеми викладання музичних дисциплін у вищій школі: зб. статей. Київ : НМАУ, 2004. Вип. 35. С. 92–100.
7. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.
8. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посібник Київ : ІЗМН, 1998. 248 с.
9. Шуневич Є. Проблема формування самостійності майбутнього вчителя музики у класі сольного співу. Актуальні проблеми викладання музичних дисциплін у вищій школі : зб. статей. Київ : НМАУ, 2004. Вип. 35. С. 124–134.

References

1. Babich, M. D. (1990). Fundamentals of speech culture. Lviv : Svit, 232 p.
2. Volkova, N. P. (2001). Pedagogy. Kyiv : Akademvydav, 576 p.
3. Zhyshkovich, M. (2007). Fundamentals of vocal-pedagogical skills : methodical recommendations. Lviv, 44 p.
4. Zhyshkovich, M. (2008). Peculiarities of the formation of pedagogical skills in a student-vocalist. Aesthetics and practice of art education : coll. articles. Kyiv ; Lviv : Spolom, 152–161.
5. Zhyshkovich, M. A., Ben, G. L. (2008). Vocal-pedagogical principles and performance advice of Ostap Darchuk and Maria Siverina: methodological recommendations for teachers and students of music-pedagogical institutions. Lviv, 30 p.
6. Labunets, V. (2004). Musical and aesthetic education and modern requirements for the future music teacher. Actual problems of teaching musical disciplines in higher education: coll. articles Kyiv: NMAU, 35, 92–100.
7. Pedagogical skill : a textbook / edited by I. A. Zyazyuna. (1997). Kyiv : Higher School, 349 p.

8. Rudnytska, O. P. (1998). Music and personality culture: problems of modern pedagogical education : ed. manual. Kyiv : IZMN, 248 p.

9. Shunevych, E. (2004). The problem of forming the independence of the future music teacher in the class of solo singing. Actual problems of teaching musical disciplines in higher education : coll. articles. Kyiv : NMAU, 35, 124–134.

FORMATION OF VOCAL-PEDAGOGICAL CULTURE OF THE FUTURE MUSIC TEACHER

Halyna BEN'

*Ivan Franko National University of Lviv
Department of Musical Arts,
Valova Str., 18, Lviv, Ukraine, 79008
e-mail: galben@ukr.net*

The problem of professional training of the future music teacher in the lessons of voice production is considered and vocal and technical techniques are proposed, which are used by the author of the study in practical work with students.

Adhering to the vocal-pedagogical principles of Professor Ostap Darchuk from the Lviv Vocal School, where the author received training, and utilizing his advice, the article emphasizes the significance of musical-vocal reading based on linguistic support, on the “character of sound” in the resonance point, and in a specific rhythm and tempo. Such reading helps develop a clear, articulate diction in the singer – the future music teacher – promoting uniformity in voice production, good projection, and the agility of sound. In doing so, the aim is to strive for the most complete conveyance of the meaning of each word and the overall content of the piece. Musical-vocal declamation is also employed – a technical approach to the vocal-creative pronunciation of words with all their grammatical and logical accents, expressing the emotions contained in them.

The article emphasizes the importance of understanding the role of breathing in voice production, mastering basic types of breathing exercises (speaking, reciting poems, delivering speeches, etc.). A series of exercises for “breathing gymnastics” is proposed in the work.

Therefore, summarizing the material presented above, it is worth noting that the main goal of this article is to highlight certain vocal-technical techniques that collectively form the methodology for developing the voice of future music teachers. Since the process of shaping the elements of pedagogical mastery in a music teacher occurs gradually and takes into account the individual approach to each student, the techniques should be selected based on what can be most beneficial at each stage of the student’s education and upbringing. Therefore, the research focuses on revealing techniques that can be recommended for work at the initial stage of building the vocal apparatus of the student.

The proposed techniques, as described by the article’s author, are widely applied in her pedagogical work in educating future music teachers.

Keywords: music teacher, articulation, diction, pace, exercises, tongue twister.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2022

Прийнята до друку 23.10.2022